DITSO TSA MORAFE O MOGOLO WA BAROLONG

K32/30

(By E.W. Monname Letsapa,
Teacher at Sedibeng Tribal School,
P.O. Makgobi's, via Mafeking.
29.11.1930)

E rile bogologolo motse wa BaRolong o sa ntse o le mmôgô, ba e se ba kgaogane, wa bo o le helô ha gompieno go bidiwang De Aar, moseja ole wa noka e Ntsho (Orange River).

Kgosi ya bônê e ne e le Morakile, yo o na a na le monnawê yo o na a bidiwa Morakilenyana. Morakilenyana a kgaogana le mogolowê, a ya go aga ntlheng ya bophirima-tsatsi; batho ba bangwe ba tsamaya le ênê. Go no go le bokgakala jwa malatsi a manê (4) go tloga mo De Aar. Morakilenyana a tlhasêlwa ke MaBastere, BaKgothu le Makgoa a batsomi. MaBastere ao a a bolelwang, go rewa MaHôlandere (Hollanders), ka go re mo lobakeng louo, ba na ba e se ba nne bashweu jaka ba ntse gompieno. Makgoa a batsomi ke a ana a tla a tle ka dikêpê mo gompieno go bidiwang Kapa (Cape Town), go e se go nne Tôrôpô, go sa ntse go agile BaKgothu hêla. Merahe e e bolelwang ha godimo ele ya tlhabana le Morakilenyana; ba gapa dikgomo tsa gagwê; ba mmolaya; ba phatlalatsa batho ba gagwê; ba gapa bana le bagolo; bagolo ba kgaogangwa le bana ba bônê; ba kgweediwa, ba isiwa kwa Kapa; ba ba tsenya mo sekepeng; ba ba tshedisa lewatle. Ba ba halotseng, ba iphutha, ba boêla kwa go Morakile. Ba bolêlêla Kgosi Morakile lošo lwa ga monnawê, le phaladi ya bônê; ha merahe e le e meraro e ba haladitse ka go ba tlhasêla, e bile e gapile bana le bagolo bangwe, e ba isitse kwa Kapa, mme go twe ba sa tshedile. (Ba na ba sa itse go re merahe eoo ke bakae.)

- E rile kgosi -

E rile kgosi Morakile a sena go utlwa jalo, a ntsha dikgomo di le dintsi, di ka na di le 400, le mephato e le menê, le dingaka di le nnê, go re mephato e yê yo rekolola batho ba ba gapilweng ka dikgomo. Mephato ya bolola, ya gôrôga sentle kwa Kapa, ya botsa BaKgothu go re ba ba gapilweng ba kae. BaKgothu ba ba raya ba re: Ga ba yo, Makgoa a ba tsentse mo sekepeng, a lebile bophirimatsatsi ka bônê. Mephato ya utlwêla batho ba ba gapilweng botlhoko ha ba seeô. E rile mephato e sena go itapolosa ya rapalatsa lewatlê go ya ntlheng ya bophirimatsatsi, e gopotsê go re e tla hitlhêla Makgoa a thibeletse golô gongwe, e a nêêle dikgomo, ônê a e nêêle batho. Ya tsamaya lobaka lo loleele, batho ba tsênwa ke botlhoko, ba bangwe ba a šwa, ba na ba tshela ka dikgomo tse ba di kgweetsang, ka go no go sena diphôlôhôlô gopê. E rile kwa morago ga šwa dingaka di le pedi; ga sala di le pedi. Mephato ya boiha go tswela pele, ya boiha go re e tla a hêla, ya boêla gae kwa De Aar. Ya gôrôga kwa gae, ya bolêlêla kgosi ha e sa bôna batho, go twe ba tshotswe ke Makgoa a ba tshedisa lewatlê.

Kwa morago Morakile a gôgêla BaRolong ntlheng ya bokône, a ba tshedisa noka e Ntsho, a tshaba go re e ka re gongwe a tlhasêlwa jaka monnawê. A tla a ntse a kgarakgatshêga jalo a tshaba baba ba gagwê, ga tsamaya a šwa a e se a bône bonnô jwa tlhômamô. O na a na le ngwana wa lekolwane go twe Thibêla.

Kgosi Thibêla

E rile morago ga lošo lwa ga kgosi Morakile, morwawê Thibêla a Morakile a bewa mo setulong, go nna kgosi ya BaRolong. Le ênê a simolola go tsamaya-tsamaya jaka rragwê,

- a batla bonnô -

a batla bonnô. A tla go aga mo GaMothaga (Griquatown). Ba aga ka boitumêlô lobaka lo loleele, ba tloga ba re: A e re ka lehatshe ja De Aar e le ja rona, a re busetseng dikgomo gônê, go di baya meraka. Lekgotla ja gana, ja re: Nyaya, di ka tla tsa gatšwa. Morago ga lobaka ba huduga mo Ga-Mothaga, ba ya ntlheng ya bokône, ba tlhatloga le noka e Tshetlha, go re ba tle ba ntse ba a nwa metse mo go yônê, ba tla go aga mo dikgatlhong tsa noka e Tsetlha le ya Kolong (Ke gônê MaSetedi a tla go baya motse mo maruping a BaRolong mo GaMothaga, ka a kgatlhwa ke bontle jwa lehatshe. Kgosi ya MaSetedi ao e e itsegeng ke Waterboer.) Ke gônê kwa morago Thibêla a a šwa. O na a na le ngwana yo o na a lebêsêga botlhale thata, leina ja gagwê e le Tau.

Kgosi Tau

Morago ga lošo lwa ga Thibêla ga busa morwawê Tau. Ke ênê yo o na a gôgêla BaRolong go tla ha gompieno go bidiwang Taung (Taungs), ka ntlha ya leina ja gagwê. Tau o busitse ka lobaka lo loleele thata. A rata go busa lehatshe go ya go hitlha kwa maruping a bo-rragwê mogolo; a kgorêlêdiwa ke MaSetedi, ka a na a na le ditlhôbôlô, tse a na a di bôna mo baruting ka thêkô, a di rêkêla go tlhabana le BaTšwana, ka mo lobakeng loo BaTswana ba na ba sa itse tlhôbôlô, ha e se marumo a segae, thêbê, tšhaka le melamu. Tau a anamisa meraka le lehatshe. E mengwe ya nna mo GaKolôpô, e mengwe kwa Kuruman le mo Dithakong. Kgantsadie Tau yo go no go twe MmaLetsatsi, a bo a nna kwa merakeng kwa Kuruman, mephato e ntshitswe e e mo disang le dikgomo. Bana ba ga Tau ba na ba le banê: RraTlou, Tshidi, Seleka, le Rapulana. Ke bana ba basadi ba banê. E rile Tau a e se a šwe a dira kgolaganô

- le monna -

le monna ya mokgwa wa SeTšwana, a ôpa mpa ya mosadi wa monna yoo go re, ha a ka bôna ngwana wa mosetsana, ke êrê o tla nyalwang ke morwawê yo motona RraTlou. Tau a nna a busa, morwawê RraTlou a ntse a gola. A šwa RraTlou a e se a nyale. O na a tsohetse thata. A ôtloletse lehatshe ja BaRolong, a le okeditse ka botlhale le maanô a gagwê. Tau o na a na le monnawê a bidiwa Tawana. Morahe o o bidiwang BaTlhaping, o o agileng mo Taung le mo dikgaolong tsa Taung, ke morahe wa BaRolong tôta. Ba bonye leina ja BaTlhaping ka go sala mo dinokeng ba a ja ditlhapi. Ke bo-morwa Tau; ba bina thôlô; ba sa ntse ba kôpanêla ditiro le BaRolong ba bangwê le gompieno.

Kgosi RraTlou

E rile Tau a sena go šwa, bogosi jwa newa morwawê RraTlou a Tau. Enê e le motlhabani yo mogolo; mogale wa dintwa, a tshajwa ke ditšhaba. Merahe eotlhê ya duma ênê. Ya go bolêtswe ka kgolaganô e e ne e dirilwe ke monna-mogolo Tau, ka ga mosadi yo o tla nyalwang ke morwawê, RraTlou; RraTlou a gola, a ba ya bogwêra, mosadi yoo a e se a tsalwe. E rile mophato wa ga RraTlou o sena go rupa, wa nyala; ha e se RraTlou hêla. Ha lobaka lo ntse lo heta, balekane ba gagwê ba mo raya ba re: O tshwanetse go nyala, se lete mosadi yo o e seng a bonwe. Ke gônê RraTlou a nyala ngwana rrakgadiagwê, MmaLetsatsi, yo leina ja gagwê go no go twe Motlalepula. A tsala Setouto le Mokalakê. A nyala wa bobedi, a tsala Modirwagalê naê. Kwa morago mohumagadi a tsalwa. RraTlou a busa ka bolele, a na le bomonnawê Tsnidi, Seleka le Rapulana. Ba ratana, ba utlwana, ba thusanya, ba sena moya opê wa bonokwane mo go bônê. Ba busa jalo ka kagisanyô, ba na le bana ba mogolo-a-bônê ba bararo, ba ba

- atameditse -

atameditse mo pušong le mo melaong yo yônê. E rile ka mohumagadi a tsetswe, a gola a ba a isiwa bojale. Ya re ka maabanyane a bohelô, a bojale bo letse thojane, balekane ba ga RraTlou ba mo raya ba re: A re tsamaê re yê go bôna mohumagadi. Ba tsamaya. E rile ba ntse ba lebile banyana ba, balekana ba ga RraTlou ba kgatlhwa ke ngwanyana mongwe kwa ntlê ga mohumagadi, ba re: Ngwanyana yo ga a tshwanêla go nyalwa ke motho hêla, ha e se kgosi, e mo pataganya le mohumagadi. RraTlou o na a sa rate, mme mophato wa mo pateletsa go dira jalo. Ha bojale bo sena go aloga, mohumagadi a tsewa le ngwanyana yo, ba isiwa kgosing. Mo lobakeng loo, Setouto a bo a godile, a bile a na le ngwana wa mosimane, go twe Motse. Mohumagadi a nna le ngwana wa mosimane, leina ga twe Maribê. Mosadi yo o na a tsewa le mohumagadi mo mophatong, le ênê a bôna ngwana wa mosimane, leina ja gagwê go twe Seitshirô. BaRolong ba tshaba go busetsa Maribê kwa morago, le ha a tsetswe morago, ka e ne e le lehoko ja kgosi e kgolo Tau. Ka molao wa SeTšwana, ha kgosi e dirile kgolaganô, le ha e ka šwa, e tshwanetse go dirisiwa. RraTlou a phutha BaRolong, a ba raya a re: Motlha mongwe ke tla tloga ke e šwa, mme ke rata go ntsha bogadi, go re e re ke e šwa bo bo dule. A bo ntsha ka letsatsi le le lengwe hêla, jwa ga MmaMaribê le MmaSeitshirô Morago ga lobakanyana, RraTlou a hudutsha motse, a hudugêla ntlheng ya bokône, a aga mo mahelônyaneng a le mantsi. A šwa a e se a bône bonnô jwa tlhomamô. Bo-morwa RraTlou ke ba: Maribê, Setouto le Mokalakê, Modirwagale, Seitshiro.

Setouto a RraTlou

E ne e le tshwanêlô ya go re, e re RraTlou a Tau a sena go šwa, setulô se tsewe ke Maribe-a-RraTlou; RraTlou

- a šwa -

a šwa a sa ntse a le monnye thata, ka a tsetswe morago thata. Setouto, rrangwanaagwê Maribê, a mo tshegeletsa, jaka e le molaô wa merahe. E kete BaRolong ba kgaogantswe ke lošo lwa ga RraTlou, ka ba na bà phatlalala ha a sena go šwa. Seitshirô, yo o tsetsweng le Maribê, a ya le babo-mogolo kwa ThabaNtsho, mme a tla a boya ka lobakanyana, a tla mo GaKhunwana, a dira motse wa tlhômamô gônê, o le jaana o sa ntseng o le gônê. Ishidi, le ênê a tsamaya, go hitlhêlêla a ba a tla go aga mo Mafeking. Rapulana le mogolowê Seleka ba huduga, bangwe ba ya kwa ThabaNtsho, bangwe kwa Ramokwabana le Matsiloyê, bangwe kwa Bodibê le Lotlhakane. Botlhe ba, ba phatlalalêla bana ba mogolo-a-bônê, mme e se go re go no go na le lehuha. Setouto a busa a na le bo-monnawê Mokalakê le Modirwagalê. Maribê, mogolo-a-bônê, a šwa a sale mmôtlana. Bo-monnawê ba na ba mo rata thata. E rile morago thata, Setouto a dira pitšô, a re: A go senkwê mosetsana, a nnê ka ha kgotleng (ka ha kgosing), go re re tšosê peo ya ga Maribê. Ga dumalangwa. Mosetsana yoo a bonwa, a agêlwa ka ha kgosing, ga tsêna ênê Setouto ka esi mo tlung. Ga tsalwa ngwana wa mosimane, a bidiwa Maamogwe. E rile Maamogwê a sena go tsalwa Setouto a phutha BaRolong, a mo šupetsa BaRolong, a re: Ke šupa Maamogwê a Maribê ke yo, yo o tla tsayang boêmô jwa ga rragwê, ke ênê ngwana mogolo-a-rona. Mokalakê le BaRolong ba le bantsi ba dumalana, Modirwagalê le ba bangwe ba gana, mme go se ka ga ba thusa sepê. Morago ga mo ga tšoga dintwa. Setouto a bolola maphakêla, Mokalakê a mo latêla maitsiboya-nyana, a gôrôga kwa go ênê ka maabanyane. Setouto a se ka a itumêlêla go tla ga gagwê. E rile ka mošô, a mmusa, a

- mmusetsa -

mmusetsa go ya go tlhôkômêla Maamogwê, ka ntlha ya pelo e e mašwê ya ga Modirwagalê, go re o ka re gongwe a bolaya Maamogwê. Mokalakê a boya, a boêla go tlhôkômêla Maamogwê. Setouto a ya ntweng, a ya a bolawa mo ntweng e kgolo ya Selômô, le batho ba gagwê botlhe. Mokalakê a sala a busa. Mo pušong ya gagwê ga tšoga moherehere, o tšosiwa ke Modirwagalê. Mokalakê a mo lêlêka, a siela kwa GaKhunwana, ba bangwe ba ya kwa Taung. Mokalakê a busa ka lobaka lo loleele thata, a ntse a godisa Maamogwê. A tswa motlhabani yo mogolo jaka rragwê Tau. Morago ga lobaka a hudugêla kwa Dithakong, a busa batho ba bantsi, ba ba hetang 10,000.

Mokalakê a tloga a nyadisa Maamogwê, ka a na a godile. Mokalakê a ntse a le mo Dithakong, o na a tla a tsee BaRolong, a ba romêlê kwa mahatsheng a a kwa kgakala kwa Kgalagadi, Lehututung, Gantsi, Ngamiland. Lobaka loo BaTawana ba na ba sa ntse ba le kwa ga MmaNgwato. E re Mokalakê le BaRolong ba boya kwa mahatsheng a, a tle le dinaka tsa ditlou, le matlalô a diphôlôgôlô tse ditona tsotlhe. O na a khutla ka noka ya Lenyanti (Chobe). E ne ya tle e re ha pula a nele thata, MaTlamma a a bidiwang MaBandero a a na a busiwa ke kgosi Monyungu, rragwê Kahimemo, a lere dikgomo meraka kwa Leropong (StompRied) le Ooase Ridges, e be e tle mo Gantsi (Ghanzi). E re di sena go hula, a di busetse kwa gae. Lehatshe jônê e le ja BaRolong, go sena lehuha lepê ha gare ga BaRolong le MaTlamma. Mo Ghanzi, Lehututung, le mo majeng a Kgwebe, BaRolong ba na ba beile BaKgalagadi. Kwa morago MaTlamma a se ka a utlwana le BaKgalagadi, MaTlamma a ba tlhasêla, a ba bolaya. Ba ya go ikuêla kwa Dithakong kwa go kgosi Mokalakê. Mokalakê a

- topa -

kopa Makgolokwê, kgosi ya BaTlhware, go re a mo thusê. A mo thusa ka mephato e le mebedi, wa ga Sekobi, le wa ga MoNgwaketse, mongwe le mongwe o na le tlhôbôlô, BaRolong le bônê ba bo ba na le ditlhôbôlô di le pedi, ngwe e le ya ga Lesemêla, kgosana yoo RraMolalê, e ngwe e le ya ga Rankunê, kgosana ya ga RraMorakile, le tšone e le ba kgotlakgotla. Pitse e ne e le ngwe hêla, mo ntweng e kgolo e, e le ya ga Lesemêla. Ntwa ya tshwaragana kwa Tshaôngwa (Noononos) le mo Ghanzi, ya tlhabana thata mo Olifantskloof. MaTlamma a bo a tla bogale, a tšhotse melamu hêla. BaRolong ba ba hekeetsa ka ba na ba tšhotse ditlhôbôlô le pitse. Ke mo lobakeng lwa ha MaTlamma a sa ntse a tshaba pitse, ka e ne e le lwa ntlha ba e bôna, e bile e gaisa motho ka lobêlô. E ne ya tle e re ha ba simolola go lwa, MaTlamma a tšholetse melamu, BaTswana bônê ba tšhotse dithêbê, e re MaTlamma a re a ngata BaTswana ka melamu, a ngata thêbê, MoTswana a huhumetse segai ka ha tlase ga thêbê, a tlhabe MoTlamma ka yônê. Wa pitse a tabogele kwa lonakeng lwa ntwa MaTlamma a sie, a mangwe a lebelele pitse ka ha e dirang ka gônê, e re ba sa ntse ba lebile pitse, wa tlhôbôlô a ba hule a ba tsenye mo sekgweng. Wa pitse a nna a thusanya le ba ditlhôbôlô, jalo jalo, go hitlhêlêla MaTlamma a hengwa. BaRolong ba a lêlêka ba a hetisa Gobabis, ba ya go a pega mo lentsweng ja Oduduchumba (Waterberg), le molapo wa Tjihainene, mo maruping a ga Kahimemo. E rile mo ntweng e, MaTlamma a gapa kgomo e le tšhotša, e le ya kgosi Mothibi a Maiketšo, leina ja yônê go twe Ntšho-ya-Matšhina. Ya tla ya re morago, BaRolong le bônê ba gapa pelesa ya kgosi ya MaTlamma, e le tshweu e le tšhotša, ya re ba sena go e gapa, ba boêla kwa Ghanzi. Mo Ghanzi ba aga lobakanyana. Ga bo go le

- metsenyana -

metsenyana ya BaKgalagadi ba ba ne ba beilwe go disa lehatshe, ba bangwe ba beilwe mo Didibane (Sand Pits), ba bangwe kwa Kabakae, le kwa majeng a Kgwêbê. Mothibi a rupisa mophato o o bidiwang Ma-ya-ka-ntwa, kgosi ya ônê e le Bonokwane. E rile mophato o sena go aloga, BaRolong ba boêla gae, kwa Dithakong. Mephato ya BaTlhware ya leba Kuruman, kwa ga yônê, ka go a bo go no go bololetswe kgapô ya dikgomo bogolo. E rile mephato e tsena kwa Dithakong, ya bo e eteletswe pele ke Mothibi a Maiketso. E rile jaanong Mothibi a tla, a bo a palame pelesa e e ne e gatšwa mo MaTlammeng.

Maamogwê a Maribê, ka a nyadisitswe ke Mokalakê, rrangwanaagwê, a tsala bana ba: Kegakilwe le Maiketso; baborrangwanabônê e teng: Motshware le Molalê. E rile Mokalakê a sa bolo go nna a busa, a tshohetse, a nêêla bana-mogolowê bogosi. A ba raya a re: Ke tsohetse, busang BaRolong, lo je sehuba, lo ba kokoanyê jaka ke ntse ke ba kokoantse, lo se ba lese go phatlalala, lo busê lehatshe, nna ga me le bana ba ga mogolole, ke Kgalagadi eotlhe, Ghanzi, Ngamiland, go ya go êma kwa nokeng ya Lenyanti, kwa re a tle re yê go boya gônê ha re tsoma ditlou.

Mo lobakeng loo MaKoba a na a e se e nne mo Ngamiland, go no go le ba se kaenyana, ba ba ne ba tle ba thuse BaRolong go ba tshedisa noka ya Okovango ka mekôrô; tshimologo ya bônê ke kwa nokeng ya Lenyanti, ba bidiwa Mayêi. Ka ntlha ya thušô e, Mokalakê a ba letlêlêla go aga, le go tsoma mo nokeng, mme ba mmolokêlê dinaka tsa ditlou, e le mphô ya kgosi, tse di tla ne di tsewa go tsilwe letsomô.

Bana ba ga Maamogwê ba itumêlêla molao wa ga rrangwanabônê. Bana mogolowê ba o na a re ba tlhakanetse Kgalagadi

- mmôgô -

mmôgô, tlhôgô ya bônê e ne e le Motse. E rile pele go ese go kgaogantwe, BaRolong ba huduga botlhe kwa Ditnakong, ba tla go thibêlêla mo Setlagolê, ba se ka ba diêga, ba tla mo Monyonyong (Disaneng), ba kgaogana gônê. Ba ga Mokalakê le bana ba mogolowê (Maribê) ba tsamaya go hitlhêlêla ba tsena kwa Lehututung. Ba boya kwa Lehututung, botlhe hêla, ba tlogêla BaKgalagadi teng; ba leba Morokweng. Moo ga sala Maiketso a Maribe, Motshware, Molale le Mokalakê. Kegakilwe a Maribê, mogolo a Maiketso, a hetêla Ganyesa; mo ba agileng teng le gompieno. Motshware a RraTlou a huduga kwa Morokweng, a tla mo Phitshane. Kegakilwe a Maribe, e le ênê mogolo, le ha go ka twe kgosi ya BaRolong. A nna le ngwana leina go twe Nchelang, yo o na a tsala Letlhogile, Letlhogile ênê a tsala Thibogang.

Go sala ga ga Maiketso kwa Morokweng, a bo a busa BaRolong ba ba ne ba le gônê. Rrangwanagwê Mokalakê a šwa a na le bana bo Mokoto le Mosiane. Maiketso a tsala Mothibi le Bonokwane. A busa lobaka lo loleele thata, a šwa a na le dinyaga di le lekgolo. Ga busa morwawê, Mothibi, yo le ênê o busitseng ka lobaka lo loleele. A tsala Marumulô le Monchusi le Kgosi. Kwa morago a šwa, boêmô ja gagwê jwa tsewa ke Bonokwane, monnawê. Marumolo a hudugêla mo Tshidilamolomo. Mo pušong ya ga Bonokwane, ka a na a tshegeleditse bana ba mogolowê, mme yo mongwe a setse a hudugetse kwa Tshidilamolomo, a tsenwa ke Sekgwaripane. Moruti MacKenzie a tla go mo lekola, a mo raya a re: O šule Bonokwane, ditshika tsa gago di eme, nkaela yo e tla reng o sena go šwa a busê. A re, Ke tshegeditse bogosi jwa banamogolole, Marumolo ke ênê kgosi, mme ga a yo, o kwa Tshidilamolomo. A mo raya a re, Kaya yo o mono. Mme a kaya

- Monchusi -

849 K32/30

Monchusi. Bonokwane ga mmanete a šwa, Monchusi a tsaya setulo, a busa jalo, go hitlhêlêla a a šwa; bana ba gagwê e le Dirileng, ba bangwe ba šula. Ga bewa Dirileng mo setulong. Letlhogile a mo ntsha ka patiko, a mmilleditse Makgoa; ba tshenya Hailane. Hailane yo, o na a bewa mo bogosing jo e seng jwa gagwê. O na a latohaditswe ke Maiketso, ka e ne e se morwawê. Mmaagwê e ne e le ênê mosadi wa ntlha. Mmagwê o na a tlhala Maiketso a sena go bôna naê bana ba basetsana ba le babedi, a ya kwa Mafeking, kwa o na a rakana le morwa Phiri-e-epa, a tsala naê ngwana wa mosimane, a bidiwa Setswakgosing ke Montshiwa. Kgosi Montshiwa a mo tsaya, ngwana yo, a mo isa Morokweng kwa go Maiketso. Maiketso a gana go mo amogela, kgosi Montshiwa a mo rapelela, kgosi Maiketso a mo raya a re: Ke tla mo amogêla, mme e se go re o tla nna le tshwanêlô ya go busa. Gompieno ke yo, morwawê Hailane, o a busa, e se ka tshwanêlô. E ne e le tshwanêlô ya go re e re, ha e le go re Dirileng o ntshiwa mo bogosing, bogolo go bidiwa mongwe morwa Marumolo, le gônê go dumalangwe pele.

Kgosi Letlhogile wá Ganyesa a busa, mme a dira tirô e o na a sa tshwanêla go e dira. A rekisa lehatshe ja Makopong, le Tsane, le Maralaleng, a sa bua le BaRolong sepê; mme go lesitswe hêla, e tswa go tulwe kgosi ga e na tshwanêlô ya go rekisa lehatshe, morahe o sa itse.

end

end = 849